

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Národní park – veřejný nebo soukromý zájem?

Studentská vědecká odborná činnost

Kategorie: magisterské

Autoři: Bc. Tereza Voborníková

Zuzana Voborníková

2011

IV. ročník

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do IV. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracoval(a) samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla dříve publikována, nebyla vcelku ani částečně obhájena jako práce diplomová či bakalářská a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

V Tisé dne 14.4.2011

.....
Tereza Voborníková

Zuzana Voborníková

OBSAH

Úvod	2
1. O veřejném zájmu obecně	3
2. Právní pohled na veřejný zájem	4
2.1 Veřejný zájem v evropském právu	6
2.2 veřejný zájem ve správním právu	7
3. Ekonomický pohled na veřejný zájem	8
4. Veřejný zájem očima veřejnosti	13
5. Jak je legislativně upraven národní park	15
5.1 proč je národní park vhodným příkladem pro zkoumání veřejného zájmu	15
6. Případová studie tisá	16
6.1 Tisá	16
6.2 Národní park na tisé	17
Závěr	20
Použité zdroje	21

ÚVOD

S problematikou veřejného zájmu se setkáváme téměř každý den. A to zejména proto, že tento pojem není žádnou ze společenských věd plně vymezen a tak je tu prostor podřadit pod něj „kde co“.

V teoretické části naší práce se pokusíme zjistit, co vlastně veřejný zájem je a zda vůbec existuje nebo je pouze šikovnou zástěrkou pro provádění různých nepravostí. K zjištění chceme dospět tak, že nejprve prozkoumáme, jak je veřejný zájem definován obecně a co si pod ním představí, poté zjistíme, co si o veřejném zájmu myslí některá právní odvětví a jak jej vnímají ekonomové. Neopomineme důležité ekonomické souvislosti veřejného zájmu s veřejnými statky, volnými zdroji, zájmovými skupinami a rozhodováním na politických trzích a subvencemi. Praktický prvek do naší práce přinese nejen ekonomický příklad teoreticky ověřující ne/existenci veřejného zájmu, ale i výsledky z uspořádané ankety. Ty budou obzvlášť zajímavé nejen proto, že ověří, zda výše uvedené teorie opravdu fungují a „lidé na ulici“ je využívají zcela intuitivně, ale i proto, že my jako autorky máme o smýšlení lidí určitou představu, kterou bude možné s výsledky porovnat.

V poslední části naší práce nadneseme problém obce, v níž žijeme, s národním parkem a pokusíme se ukázat, že výše uvedené teoretické poznatky existují i v reálném světě. Vzhledem k rozsahu práce nebude možné obsáhnout vše, pokusíme se však být co nejvíce objektivní a nestranné a nastínit další možné myšlenkové cesty, kterými se může čtenář po přečtení práce ubírat. V celé práci se budeme snažit využívat rozličné zdroje informací, které pro čtenáře setřídíme, ale zároveň mu poskytneme i informaci, kde má hledat dál, pokud jej daný problém zaujal.

V závěru sdělíme náš názor na ne/existenci veřejného zájmu s odůvodněním vzešlým díky našemu zkoumání. Je veřejný zájem zárukou obecného blaha? Jde každému jen o vlastní prospěch? Je národní park spíše veřejným nebo spíše soukromým zájmem?

1. O VEŘEJNÉM ZÁJMU OBECNĚ

Veřejný zájem je značně neurčitý pojem, který je ale hojně používán, jak ve společenských vědách jako jsou ekonomie, právo, etika, politika a -možná překvapivě- architektura a umění¹, tak i ve sdělovacích prostředcích. Jedná se o koncept, který odkazuje ke společenskému blahobytu nebo všeobecnému dobru. To jsou však kategorie natolik abstraktní a subjektivní a představy o nich se často tolik liší, že se veřejný zájem stává častým zdrojem společenských konfliktů. Přestože neexistuje žádná obecně závazná definice veřejného zájmu, snaží se jednotliví autoři jej nějak vymezit a uchopit. Walter Lippmann, teoretik veřejného mínění, představitel amerického liberalismu a teoretik demokracie, jej definoval následujícím způsobem: „*Veřejný zájem je zřejmě tím, co by si lidé vybrali, kdyby viděli jasně a racionálně a jednali nezaujatě a v dobré vůli.*“² Stejně jako v ostatních pracích citujících Lippmanna ani zde není možné vyhnout se povzdechu: lidé ale bohužel nevidí jasně a racionálně a nejednají nezaujatě.

Dalším z pokusů o definici veřejného zájmu by mohlo být tvrzení, že se jedná o sumu individuálních zájmů. Jak ukážeme dále, toto tvrzení není přesné z ekonomického hlediska. Jakožto vymezení jiné společenské vědy by však mohlo obstát.

Z hlediska politiky je veřejný zájem její orientací, která podporuje rozvoj společnosti a řešení jejích reálných problémů.

Pro nás jako daňové poplatníky je veřejný zájem důležitý, protože se jím často odůvodňuje vynakládání veřejných prostředků (ať už si za ně vláda přímo „kupuje“ stavby dopravní infrastruktury nebo je vynakládá ve formě subvencí aj.). Otázkou zůstává, zda veřejný zájem vůbec existuje. Neskrývají se za ním jen soukromé zájmy jednotlivců nebo úzkých zájmových skupin? Existuje něco jako obecné blaho nebo se jedná o šikovnou zástěrku pro získání blaha individuálního?

„Ve skutečnosti žádný veřejný nebo společenský zájem neexistuje. Společnost nebo veřejnost není bytost, která by se mohla nějak nezávisle chovat, hodnotit, mít nějaké preference nebo zájmy. Je to pouhý souhrn všech jednotlivců, a pouze jednotlivci mohou mít nějaké zájmy. Jednotlivci svoje zájmy a preference jasně vyjadřují svým chováním. Kolektivisté vidí

¹ Které se snaží vymezit a ztvárnit nejen pojem veřejný zájem, ale i pojem veřejný prostor. Více v Průmyslové dědictví ve vzduchoprázdnu mezi profesionály a amatéry, příspěvek Ivana Ryndy, dostupné online: http://creativitycities.britishcouncil.org/files/data/kb/prumyslove-dedictvi-ve-vzduchoprazdnu_def.pdf

² Lippmann, Walter, Public Opinion, New York, 1960, citováno z Průmyslové dědictví ve vzduchoprázdnu mezi profesionály a amatéry, příspěvek Ivana Ryndy, dostupné online: viz výše

společnost jako jednající entitu, jejíž jednání je v podstatě nezávislé na tom, co si může přát nebo jak může jednat jednotlivce. Pouze tak mohou dospět k vymezení nějakého "společenského zájmu", který je však evidentně naprosto odlišný od zájmů mnohých jednotlivců. Společnost se prostě nijak nechová - to, co sociologové vidí jako "společenské chování" je jen umělá, na vodě stojící konstrukce, průměr, který však se skutečným lidským jednáním nemá a nemůže mít nic společného."³

K prospěšnosti a potažmo obecnému blahu se velmi trefně vyjadřuje i profesor Holman ve své učebnici mikroekonomie⁴: „Ale které aktivity jsou obecně prospěšné a které nikoli? Má být posuzování „obecné prospěšnosti“ vyňato z tržního procesu a svěřeno politickému procesu? Má být odebráno z rukou spotřebitelů a svěřeno do rukou politiků? Někomu se zdá, že například vzdělávání je „samozřejmě“ obecně prospěšnější než třeba výroba limonády. Ale když se nad tím trochu zamyslíte, dojdete k závěru, že každá lidská činnost, která je na trzích odměňována ochotou spotřebitelů platit, je obecně prospěšná. Pokud akceptujeme myšlenku Adama Smithe, že neviditelná ruka trhu směřuje jednotlivce jdoucí za ziskem do činností prospěšných celé společnosti, pak nemůžeme dělit lidské aktivity na „obecně prospěšné“ a „ty ostatní“.

2. PRÁVNÍ POHLED NA VEŘEJNÝ ZÁJEM

Přestože je veřejný zájem důležitým právním institutem, se kterým operuje řada právních norem, nenajdeme jeho definici nikde upravenou. Jedná se totiž o tzv. neurčitý právní pojem. Neurčité právní pojmy jsou jevy nebo skutečnosti, které nelze zcela přesně právně definovat. Obsah i rozsah těchto pojmů či jevů není nijak přesně vymezen, může se časem měnit a závisí i na úrovni poznání v technických vědách. Zákonodárce nechává prostor pro správu, aby sama zhodnotila, zda konkrétní případ do rozsahu neurčitého právního pojmu zařadit.⁵ To je na jedné straně výhodou (díky možnosti flexibilně zareagovat na situace, které „přinesl život“, ale zákonodárce na ně nepamatoval), ovšem má i to i určitá úskalí, především v případech, kdy veřejná moc zasahuje ve veřejném zájmu do soukromých práv fyzických a právnických osob. Jelikož veřejný zájem se chápe jako „celoskupinový zájem, který přesahuje zájem

³ Zálom Luboš, Společnost: právo na majetek a veřejný zájem, dostupné online: http://neviditelnypes.lidovky.cz/spolecnost-pravo-na-majetek-a-verejny-zajem-fev-p_spolecnost.asp?c=A100729_170029_p_spolecnost_wag

⁴ Holman, Robert: Mikroekonomie, Praha 2007, str. 161

⁵ Hendrych, Dušan: Správní právo, obecná část, Praha 2009, str. 85 a následující

jednotlivce či pouhé frakce ⁶ případně jako „*protiklad zájmů soukromých, od nichž se liší tím, že okruh osob, jimž tento zájem svědčí, je vždy neurčitý: může přitom jít o zájem celospolečenský (zájem na čistotě ovzduší), lokální (zájem na vybudování železniční trati do místa, které dosud bylo bez železničního spojení) nebo skupinový (zájmy amatérských rybářů, sportovců, seniorů apod.)*“⁷ může se snadno stát, že ve snaze zaujmout voliče bude tento pojem vykládán politickými stranami a vládou velice široce a budou pod něj zařazovány i projekty, na jejichž uskutečnění je zájem spíše soukromý. Při takovémto výkladu můžeme pod pojem veřejný zájem zařadit i projekt obchodního centra, které sníží nezaměstnanost v daném okrese (a právě snížení nezaměstnanosti bude vydáváno za veřejný zájem) – ve skutečnosti ale půjde o upřednostnění jednoho soukromého zájmu (zájmu investora na stavbě obchodního centra) před jiným soukromým zájmem (zájem původního vlastníka, ať už byl jakýkoli). Tady se jedná nejen o porušování principu ochrany vlastnického práva, ale vzniká zde i prostor pro korupci.

Zajímavý výklad pojmu veřejný zájem nám přináší i právník JUDr. Luděk Lisse Ph.D. LL.M.⁸. Ten odděluje veřejný zájem od zájmu státu na určitém uspořádání konkrétních vztahů. Podle něj totiž v moderním státě státní zájem neexistuje. S tím je možné se ztotožnit, pokud bude člověk nahlížet na státní zájem jako na situaci, kdy se občan musí podřídit státu. Z hlediska této interpretace existuje státní zájem pouze v totalitních státech a je skutečně nutné jej odlišit od námi běžně používaného veřejného zájmu.

Ve své esejí dále doktor Lisse uvádí, že je podle něj v současné době tento nevysvětlený pojem v legislativě nadužívána zneužíván, což se projevuje jako nadměrná státní ingerence. Při jeho formulaci by proto měly být brány v úvahu základní ústavní zásady, ústavní limity výkonu veřejné správy, zásada prozařování ústavních hodnot celým právním řádem. I proto je třeba jej vyvodit z právní úpravy a jejích cílů.

Výše je několikrát zmíněno, že termín ač legislativně užíván, nemá žádnou legální definici. Proč tomu tak je vysvětluje Ústavní soud⁹ tak, že pokud by veřejný zájem byl deklarován

⁶ http://iuridictum.pecina.cz/w/Ve%C5%99ejn%C3%BD_z%C3%A1jem Iuridictum, internetová encyklopedie o právu

⁷ Tamtéž.

⁸ Lisse, Luděk JUDr., Veřejný zájem a zásady v §2 odstavec 4 správního řádu, dostupné z internetu: <http://www.elaw.cz/cs/ostatni/220-verejny-zajem-a-zasady-v-s-2-odst-4-spravniho-radu.html>

⁹ Nález ÚS č. 327/2005 Sb. – Pl. 24/04

zákonem, znamenalo by to rozpor s teorií dělby moci (Ústavní soud shledal deklarování veřejného zájmu v konkrétně určené věci přímo zákonem protiústavní, protože by při tom bylo zasahováno mocí zákonodárnou do moci výkonné a jednalo by se o omezení práva na soudní přezkum). Proto je třeba veřejný zájem vyvozovat z právní politiky a získat jeho formulaci posuzováním různých hodnotových hledisek v příslušných oblastech (například v oblasti sociální, kulturní nebo oblasti životního prostředí).

Nyní se podívejme, jak se s pojmem veřejný zájem vyrovnávají jednotlivá právní odvětví.

2.1 VEŘEJNÝ ZÁJEM V EVROPSKÉM PRÁVU¹⁰

Stejně jako v jiných disciplínách i v evropském právu je veřejný zájem těžko uchopitelnou kategorií, která nabývá na významu teprve při řešení konkrétních situací. V evropském právu je pojem veřejný zájem (judikátech Evropského soudu pro lidská práva také označovaný jako obecný zájem, v judikátech Evropského soudního dvora jako kategorické důvody obecného zájmu) vykládán poměrně široce. Pokud je totiž nějaké opatření vydáno ve veřejném zájmu, nemusí to nutně znamenat, že je toto opatření ve prospěch většiny nebo společnosti jako celku. Ve veřejném zájmu může být i opatření, které je v zájmu jednotlivce nebo opatření, ze kterého má prospěch určitá zájmová skupina. V tomto duchu alespoň judikuje Evropský soud pro lidská práva.

Příkladem opatření ve veřejném zájmu, který je ve skutečnosti v zájmu jednotlivce je rozhodnutí v případě *James a další v. Velká Británie*. V dané kauze šlo o to, že žadatelé přišli o část svých příjmů, když Velká Británie svými opatřeními dávala možnost nájemcům získat v lukrativních částech Londýna právo získat vlastnictví nemovitostí za nižší než tržní cenu. Evropský soud pro lidská práva viděl veřejný zájem v nastolení větší sociální rovnosti na trhu bydlení, ale z opatření ve skutečnosti profitovali jednotlivci. Podobně v kauze *Chassagnou v. Francie* profitovala úzká skupina osob, přestože odůvodnění odkazovalo na existenci veřejného zájmu. V tomto případě Francie vydala zákon, ze kterého vyplývalo povinné členství pro vlastníky nemovitostí v honebních společenstvech a povinný převod výlučných práv k honitbě členům honební společnosti. Kde zde byl shledán veřejný zájem? V regulaci lovu.

V určitých oblastech ale existují limity šíře výkladu pojmu veřejný zájem. Například podle judikatury Evropského soudního dvora nemohou čistě ekonomické zájmy nikdy sloužit

¹⁰ <http://www.epravo.cz/top/clanky/pojem-verejneho-zajmu-v-mezinarodni-praxi-58588.html>

k ospravedlnění omezení základních svobod vnitřního trhu. Další omezení spočívá v tom, že veřejný zájem nebývá zpravidla jediným kritériem při posuzování rozhodnutí, kterým došlo k zásahu do práv jednotlivce. Běžně se zkoumá ještě zákonnost daného opatření, proporcionalita nebo diskriminace. Problém však je, že i to jsou pojmy do jisté míry závislé na subjektivním posouzení a navíc jsou spolu značně spjaty. Například proporcionalitu vysvětluje Evropský soud pro lidská práva jako rovnováhu mezi obecným zájmem a ochranou základních práv jednotlivce. Bude tedy pro něj značně obtížné použít v rozhodovací činnosti kritérium obecného zájmu i proporcionality současně.

Shrneme-li výše uvedené, pak můžeme konstatovat, že v evropském právu zpravidla závisí vymezení a interpretace pojmu veřejný zájem na rozhodovacím či zákonodárném orgánu. Že neexistuje žádný taxativní výčet, který by pomohl s interpretací, vyplývá i ze známého rozhodnutí Evropského soudního dvora Cassis de Dijon. Zároveň ale z rozhodování orgánů vyplývá, že jakmile je jednou veřejný zájem „nalezen“, pak mu zpravidla soukromý zájem musí ustoupit (a to i v případech tak sporných jako výše uvedené nájemné). Jak bylo konstatováno i výše, díky tomuto laxnímu přístupu je zde prostor pro korupci a jiné nekalé praktiky (čímž v žádném případě nemá být naznačeno, že by evropské soudní instance rozhodovali na základě korupce. Jde jen o fakt, že prostor pro tu zde díky neexistenci definice pojmu veřejný zájem je.).

2.2 VEŘEJNÝ ZÁJEM VE SPRÁVNÍM PRÁVU

S termínem veřejný zájem se ve správním právu setkáme ve správním řádu v §2 odstavci čtvrtém, kde je uvedeno, že „*správní orgán dbá, aby přijaté řešení bylo v souladu s veřejným zájmem...*“. Myslí se tím, že by při svém jednání měli správní orgány zohledňovat jak zájmy účastníka správního řízení, tak soukromé zájmy osob, které mohly být rozhodnutím dotčeny.¹¹ Dále ve správním řádu odkaz na veřejný zájem nalezneme v §38 odstavec 2, §41 odstavec 3, §50 odstavec 3 věta první, §85 odstavec 2, §89 odstavec 2, §90 odstavec 3, §94 odstavec 4, §100 odstavec 3. Z tohoto výčtu můžeme vyvodit jednak závěr, že je tento pojem správním právem hojně využíván a při bližším zkoumání i zajímavé zjištění: v žádném z uvedených příkladů se nejedná o odkaz na nějaký abstraktní veřejný zájem, ale na konkrétní, který vyplývá z právní úpravy. JUDr. Lisse¹² tvrdí, že je to proto, že žádný abstraktní veřejný zájem

¹¹ <http://www.elaw.cz/cs/ostatni/220-verejny-zajem-a-zasady-v-s-2-odst-4-spravniho-radu.html>

¹² <http://www.elaw.cz/cs/ostatni/220-verejny-zajem-a-zasady-v-s-2-odst-4-spravniho-radu.html>

ve skutečnosti ani neexistuje. Protože skutečnost, zda veřejný zájem vůbec existuje v naší práci zkoumáme, necháme jeho tvrzení zatím bez dalšího komentáře.

3. EKONOMICKÝ POHLED NA VEŘEJNÝ ZÁJEM

Stejně jako v právu, ani v ekonomii neexistuje přesné vymezení tohoto pojmu. Na rozdíl od práva však ekonomové pojem veřejný zájem ani příliš často nevymezují. Výjimku představuje například profesor Šíma¹³, který ve svých pracích tvrdí, že vymezení veřejného zájmu není problémem ekonomický, ale politicko-filosofický, avšak sám je vymezuje jako ochranu soukromého vlastnictví. Jako jeho protipól lze uvést Jana Kubíčka¹⁴, autora knihy *Hospodářská politika*, který naopak tvrdí, že veřejný zájem vůbec neexistuje. Tvrzení odůvodňuje tak, že politici stejně jako ostatní racionálně jednající osoby, sledují svůj vlastní zájem. A o nějaký zájem veřejný jim vůbec nejde. To je v současné ekonomii mainstreamová teorie. Vyplývá z teorie politického trhu. Politický trh je podle ekonomů místo, kde voliči směřují své hlasy za politiky nabízené sliby. A obě dvě skupiny se snaží maximalizovat svůj užitek. Trh je také specifický v tom smyslu, že zde dochází k většinové volbě, kdy většina přehlasuje menšinu. Zatímco při volbě soukromé, by se spotřebitel rozhodoval mezi variantami podle svých preferencí a rozpočtového omezení, při většinové volbě se politik rozhoduje pro variantu, která mu přinese největší osobní užitek. A tak zvláště před volbami, nabízí politikové veřejné statky, aniž by zvyšovali daňovou zátěž. Nejen, že zde dochází k neefektivní alokaci zdrojů a přesunu ekonomických zdrojů ze soukromých statků na veřejné statky, ale dochází i k zadlužování a přenášení zadlužení na budoucí generace. Z ekonomického pohledu je tento přístup naprosto nevhodný. Z politického pohledu je často obhajován právě veřejným zájem. Pokračujme ale dál. Zmínily jsme veřejné statky a právě to jsou často statky nebo služby poskytované ve veřejném zájmu. Jsou to totiž statky a služby, za které platíme jako daňový poplatníci. Někdy mohou být veřejnými statky z povahy jejich věci – lidé jsou jednoduše nevylučitelní ze spotřeby těchto statků a přitom jsou tyto statky důležité tak, že kdyby bylo jejich poskytování pouze na trhu, bylo by poskytováno neefektivní množství. Pak je jejich zaplacení daní z ekonomického hlediska v pořádku nezávisle na tom, zda jej odůvodníme tím, že jsou obecně prospěšné či ve veřejném zájmu. Existuje však velká skupina veřejných statků, které jsou veřejnými statky z politického rozhodnutí – jako příklad můžeme uvést zdravotnictví, základní školství nebo třeba i národní park, který bude

¹³ Profesor Šíma, vedoucí katedry institucionální ekonomie na VŠE

¹⁴ Kubíček Jan a kolektiv, *Hospodářská politika*, Plzeň 2006

předmětem našeho zkoumání ve druhé části práce – jedná se o statky, jejichž platba se často odůvodňuje právě veřejným zájmem. Pokud jste však četli tuto kapitolu pozorně, již tušíte, že onen veřejný zájem a obecné blaho jsou zde spíše soukromými zájmy politika, který chce svou obecně prospěšnou činností oslovit široké spektrum voličů, od kterých na oplátku očekává hlas v příštích volbách. Nové sportoviště, školku, polikliniku by jistě bylo možné zřídit i soukromou cestou a není třeba toto chování obhajovat obecným blahem společnosti.

Pokud se na veřejný zájem díváme tímto způsobem, dojdeme jednoznačně ke stejnému závěru jako ekonom Kubíček – neexistuje.

Pokud nebudeme při studiu politické ekonomie tak vyhranění, můžeme připustit, že veřejný zájem existuje, ale rozhodně není zájem všeobecným (tedy nereprezentuje názor všech lidí jako celku nebo nějaké obecné dobro), ale názorem určité skupiny. Toto pojetí jak bylo výše uvedeno je uplatňováno u evropských soudů. A jak bylo uvedeno, není to pojetí příliš správné. Vždy na něm „vydělá“ určitá skupina osob spíše než společnost jako celek. Z ekonomického hlediska je toto chování logicky vysvětlitelné teorií zájmových skupin. Pokud politik rozhoduje o přijetí nějakého opatření a chce maximalizovat počet získaných hlasů v příštích volbách, nebude se obracet na všechny voliče. Ti jsou totiž skupinou příliš velkou, neorganizovanou, špatně prosazují své zájmy, a pokud politik vykoná něco pro tuto skupinu jako celek, nepocítí jednotliví členové skupiny příliš velké zlepšení. Jiné je to s malými, dobře organizovanými zájmovými skupinami. Zisk z opatření je pro ně velký. Vezměme si třeba typický příklad subvencí na zemědělské komodity – tyto subvence, ač ekonomicky neefektivní, jsou často obhajovány právě veřejným zájmem. Ten je spatřován například ve snižování domácí nezaměstnanosti díky podpoře pro dané zemědělské odvětví, zvýšením konkurenceschopnosti domácích výrobců nebo třeba i zdravotními či preventivními dopady na celou naši populaci (mléko musí být levnější, protože je zdravé, nižší cena přitáhne více zákazníků, čím více zákazníků, tím zdravější populace, čím zdravější populace, tím nižší výdaje na zdravotní péči a to se vyplatí!). Z ekonomického hlediska jsou však tyto argumenty nesprávné. Zatímco výše vyjmenovaná pozitiva (pokud tedy pozitivity skutečně jsou) mohou a nemusí nastat, velmi pozitivní dopady bude mít subvence pro zemědělce, kteří ji obdrží. Získají peníze - subvenci, i když neprodají jediný výrobek a nevyvinou sebemenší podnikatelské úsilí. Navíc jsou malou zájmovou skupinou, takže část subvence na jednoho zemědělce bude poměrně vysoká. Řeknete si, že tento problém by se dal snadno vyřešit. Pokud věříme, že to co děláme je ve veřejném zájmu a pro dobro nás všech, nedávejme

subvenci výrobci, dejme ji přímo spotřebiteli, tedy voliči. To však žádný racionální politik neudělá. Kdyby se daná částka rozdělila mezi všechny obyvatele České republiky, byla by velmi nízká, většina z nás by ji ve své peněženke ani nepocítila, natož aby za ni byla vděčná nějakému politikovi a chystala si pro něj svůj hlas v příštích volbách. Nebylo by ani jisté, zda by se dosáhlo onoho obecného blaha – spotřebitel by se sám mohl rozhodnout, co si za získaný peněžní přebytek koupí. Situace by tak sice byla ekonomicky efektivnější, politik by z ní však neměl žádný užitek a jak víme, většina politiků rozhodně nejsou altruisté, proto budou radši podporovat úzkou zájmovou skupinu a za veřejný zájem budou považovat zájem této skupiny.

Výše bylo zmíněno, že nastalá situace by byla ekonomicky efektivnější. Tím se dostáváme k dalšímu ekonomickému pojetí veřejného zájmu. Je to pojetí školy veřejné volby, která se k němu dostává velmi podobným myšlenkovým sledem, který je použit výše. Škola veřejné volby nám neříká, zda veřejný zájem existuje či neexistuje ani přesně nedefinuje, co veřejný zájem je. Tvrdí však, že opatření ve veřejném zájmu je takové, které je ekonomicky efektivní.

V souvislosti s veřejným zájmem není možné opomenout další ekonomickou problematiku – tzv. volné zdroje. Jedná se o specifické zdroje, které patří „nám všem“, lidé je mohou využívat bez omezení. Jako příklad volného statku můžeme uvést moře, ale typicky jsou do této skupiny statků zařazovány právě národní parky, přírodní památky nebo historická centra měst. Je totiž velmi obtížné k nim vymezit vlastnická práva a poté bránit jejich porušování. Mnohdy je ale ona obtížnost spíše politická (protože prosazování platby za vstup do historického centra nebo parku politickou popularitu nepřidá) než praktická. To, že ale příroda a její krásy by do této kategorie vůbec být zařazována neměla a že jí toto zařazení spíše škodí, si ukážeme v praktické části této práce. Zatím pouze připomeňme, že efektivnějšího využívání volných zdrojů je podle obecné ekonomické teorie dosaženo, je-li využívání zpoplatněno, což zároveň zabrání i plení.

V obecné části práce jsme předstřeli, že rovněž vysvětlíme, proč není z ekonomického hlediska správné považovat veřejný zájem za sumu zájmů individuálních. Pokud chceme agregovat individuální preference do celospolečenské preference interpretovatelné jako veřejný zájem, pak jedinou cestou vedoucí ke spolehlivému výsledku je individuální párové srovnání dílčích preferenčních skupin. Pokud existuje preferenční skupina tak silná, že na základě pravidla absolutní většiny porazí každou jinou preferenční skupinu, pak lze tuto považovat za veřejnou preferenci – veřejný zájem. Taková skupina individuálních preferencí

se nazývá Condorcetův vítěz. Tato situace však nemusí nastat, a velmi často taková individuální preferenční skupina (Condorcetův vítěz) vůbec neexistuje.¹⁵

Existují matematické konstrukce, které v případě neexistence Condorcetova vítěze přesto generují celospolečenskou preferenci. Ukazuje se, že existuje několik rozumných postupů, jak i v případě neexistujícího Condorcetova vítěze dospět k celospolečenské preferenci. Jednotlivé postupy však mohou vést a v praxi často vedou k odlišným výsledkům, tj. na základě stejné výchozí množiny individuálních zájmů lze dospět prostřednictvím rozumných postupů k variantním či alternativním veřejným zájmům. Toto je jistě nežádoucí. Konstrukce veřejného zájmu je tudíž nejednoznačná. Toto vede k závěru, že veřejný zájem nemá logické ani ekonomické opodstatnění.¹⁶

Vysvětleme si situaci na příkladu na Condorcetův princip:

Existují 4 skupiny individuálních zájmových skupin (voličů) se stejnou preferencí mezi jevy A, B, C (dobrý by bylo to nějak pojmenovat, např. stavba zastávky A, rekonstrukce hospody B, nová silnice C).

SITUACE 1:

22 voličů má preferenci A p B p C

14 voličů má preferenci C p A p B

17 voličů má preferenci C p B p A

7 voličů má preferenci B p A p C

Párové srovnání jevů A, B, C prostřednictvím 60 individuálních preferencí:

	A	B	C
A	---	36	29
B	24	---	29
C	31	31	---

¹⁵ Fiala, Petr: Modely a metody rozhodování, Praha 2008

¹⁶ Fiala, Petr: Modely a metody rozhodování, Praha 2008

Jak je vidět, jev C získává nadpoloviční absolutní většinu jak ve srovnání s jevem A, tak ve srovnání s jevem B. Jev C je v takovéto situaci možné považovat za veřejný zájem. Jev C je Condorcetův vítěz, neboli získal nadpoloviční většinu nad všemi ostatními jevy.

SITUACE 2:

24 voličů má preferenci A p B p C

14 voličů má preferenci C p A p B

15 voličů má preferenci C p B p A

4 voliči má preferenci B p A p C

3 voliči mají preferenci B p C p A

	A	B	C
A	---	38	28
B	22	---	31
C	32	29	---

Ze SITUACE 2 je zřejmé, že neexistuje jev, který by získal v individuálním párovém srovnání nadpoloviční většinu nad jakýmkoliv jiným jevem, Condorcetův vítěz tedy neexistuje. Není možné jednoznačně určit, co je veřejným zájmem.

AD SITUACE 2 – agregace individuálních preferencí při neexistenci Condorcetova vítěze

Přístup 1 – pravidlo maximalizace součtu preferenčních hodnot

	A	B	C	Součet
A	---	38	28	64

B	22	---	31	53
C	32	29	---	61

Použitím pravidla maximalizace součtu se stává veřejným zájmem jev A.

Přístup 2 – pravidlo maximalizace minimální hodnoty

	A	B	C	minimum
A	---	38	28	28
B	22	---	31	22
C	32	29	---	29

Použitím pravidla maximalizace minimální hodnoty se stává veřejným zájmem jev C.

Dva odlišné agregační přístupy dávají odlišný výsledek veřejného zájmu, přičemž oba přístupy lze označit za rozumné logické koncepty.

Pokud shrneme tuto kapitolu, dojdeme k závěru, že ekonomové se ve větší míře přiklání k tomu, že žádný veřejný zájem, který by bylo možné chápat jako obecné blaho nebo obecnou prospěšnost nebo podobně, jak bylo vymezeno v obecné části práce, neexistuje.

4. VEŘEJNÝ ZÁJEM OČIMA VEŘEJNOSTI

Abychom zjistily názor veřejnosti na problematiku veřejného zájmu, uspořádaly jsme anketu. Té se zúčastnilo celkem 50 respondentů ve věku od 20 do 55 let. Dvacet respondentů mělo vysokoškolské vzdělání, zbývajících třicet uvedlo jako své nejvyšší dosažené vzdělání středoškolské. Nepodařilo se nám do ankety získat žádného respondenta se základním vzděláním. Anketa obsahovala otevřené/vypisovací i uzavřené otázky.

První otázka zněla: existuje veřejný zájem? Odpovědi jsme převedly do grafické podoby.

Zdroj: data získaná na základě ankety, vlastní zpracování

Z grafu vyplývá, že 30 respondentů, tedy více než polovina, v existenci veřejného zájmu věří. Protože jsme takový výsledek očekávaly, bylo snahou druhé otázky zjistit, co si respondenti pod pojmem veřejný zájem představují. Odpovědi zhruba odpovídali popisu veřejného zájmu v obecné části naší práce – tzn., že respondenti odkazovali na zájem všech, obecnou prospěšnost, případně agregaci zájmů jednotlivců.

Třetí otázka zněla: jaké statky/ služby by měli být poskytovány ve veřejném zájmu? V odpovědích byly nejčastěji zastoupeny různé druhy dopravní infrastruktury, školství, zdravotnictví, objevila se odpověď zdravé životní prostředí nebo městská hromadná doprava.

Poslední otázka byla zaměřena konkrétně na námi vybranou problematiku: Považujete národní park za statek, který by měl být poskytován ve veřejném zájmu? V odpovědích se projevila jistá vnitřní nekonzistence respondentů. Na základě odpovědí z první otázky bychom totiž předpokládaly nejméně 8 záporných odpovědí (když někdo nevěří v existenci veřejného zájmu, tak by ani neměl tvrdit, že národní park má být v tomto zájmu poskytován). Záporných odpovědí bylo celkem šest, zbytek odpovědí byl kladný. To ukazuje na „zakořeněnost“ jakéhosi „práva“ na přírodu v české společnosti (viz dále).

5. JAK JE LEGISLATIVNĚ UPRAVEN NÁRODNÍ PARK

Podle zákona o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb. ve znění pozdějších předpisů¹⁷ je národní park rozsáhlé území, jedinečné v národním či mezinárodním měřítku, jehož značnou část zaujímají přirozené nebo lidskou činností málo ovlivněné ekosystémy, v nichž rostliny, živočichové a neživá příroda mají mimořádný vědecký a výchovný význam (§15 odstavec první).

5.1 PROČ JE NÁRODNÍ PARK VHODNÝM PŘÍKLADEM PRO ZKOUMÁNÍ VEŘEJNÉHO ZÁJMU

V první řadě je nutné zmínit, že národní park je vhodným příkladem ke zkoumání veřejného zájmu pouze proto, že máme z nějakého důvodu (možná je to dané výchovou či národní povahou) zafixováno, že se jedná o statek, který by nám měl stát bezplatně poskytovat. To vyplývá i z provedené ankety. Národní parky bývají považovány za tzv. volný zdroj. A to i lidmi, kteří nevědí, co daný ekonomický pojem znamená. V naší zemi je zkrátka poptávka po volném čase tráveném v neznečištěné přírodě, ale zároveň zde existuje neochota za tento statek platit jinak než prostřednictvím daní. Otázka, proč tomu tak je, patří spíše do sociologické studie, berme toto tvrzení jako fakt a vycházejme z předpokladu, že pokud by se u nás vybíralo za vstup například do Krkonošského národního parku vstupné (jak je to prováděno například v amerických národních parcích), setkala by se to s nepochopením veřejnosti.

V teoretické části práce jsme si ukázali, že přestože je veřejný zájem abstraktní a nedefinovaný pojem, o kterém mnoho vědců tvrdí, že ani neexistuje, veřejnost v jeho existenci věří a je hojně využíván. Autorky této práce se po prostudování materiálů přiklání k názoru, že za každým veřejným zájmem se skrývá pouze dobře maskovaný zájem soukromý, a proto se nyní pokusí zaběhnuté vnímání národního parku jako majetku všech vyvrátit.

Pokud provedeme rozbor národního parku jako volného zdroje: o volných zdrojích platí, že u nich dochází k jevu nazývanému „tragédie obecní pastviny“. Tedy k neefektivnosti a nadužívání daného statku, který je zdánlivě zcela zdarma. To je vidět i u národního parku – zatímco efektivní by bylo omezit do něj vstup, tím, že by se vybíral poplatek (což by zde ani nebyl problém, neboť vlastnická práva k pozemkům národního parku jsou jasně stanovená a

¹⁷Úplné znění zákona dostupné z internetu:
<http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb10018&cd=76&typ=r>

není nic jednoduššího než rozmístit po jeho okrajích výběřčí) a zabránit tak devastaci a nadužívání, nechává stát do parku volný přístup. Když už je příroda parku zcela zdevastovaná, obvykle se přistoupí k jeho úplnému uzavření pro veřejnost. V současné době podobným nadužíváním trpí zejména Krkonošský národní park.

6. PŘÍPADOVÁ STUDIE TISÁ

6.1 TISÁ

Obec Tisá leží v severních Čechách při hranicích s Německem, 20 kilometrů od Ústí nad Labem. Nalézá se v chráněné krajinné oblasti Labské pískovce a zdejší Tiské stěny jsou součástí pískovcové tabule, která vznikla asi před 90 miliony let v křídovém období druhohor. Když odtud ustoupilo moře, zůstaly zde vrstvy usazených pískovců. Ty tvoří populární turistickou atrakci – skalní město, oblíbené pěšími i horolezci. Pro zajímavost uvádíme, že jde o jednu z nejstarších turistických lokalit v oblasti, zmínky o ní pochází už z roku 1828. Tiské stěny se dělí na dvě části – velké a malé stěny, v nichž vedou prohlídkové trasy, kde můžete vidět skalní sloupy, věže, stěny rokle, soutěsky, skalní hříby a jeskyně. Kromě nich tu najdeme i 113 registrovaných horolezeckých cest. Do správního území obce patří i ostrovské a Rájecké skály. Ročně tuto oblast navštíví údajně až 50 000 turistů.

Fotografie Tiských skal. Zdroj: webové stránky obce

6.2 NÁRODNÍ PARK NA TISÉ

V roce 2009 přišlo zastupitelstvo ústeckého kraje společně s městem Ústí nad Labem a pracovníky národního parku České Švýcarsko s návrhem na začlenění Tisé a některých dalších míst do tohoto národního parku. Zastupitelstvo obce si nejprve nechalo čas na rozmyšlenou přes letní prázdniny 2009. Poté v září rozhodlo kladně. Počáteční nedůvěru v projekt odůvodnila starostka obce v médiích tím, že se ze začátku jednalo pouze v obecné rovině, chyběla pravidla, nebyla jasně daná hranice parku a nebylo jasně ukázáno, kam zasahuje – tzn., jestli například nezasahuje do nezastavitelných území obce apod. Po zářijovém rozhodnutí zastupitelstva obce vznikla mediální kampaň hlásající známé heslo: „o nás bez nás“. Někteří obyvatelé obce nebyli spokojeni, že za ně v této otázce rozhoduje zastupitelstvo bez vyslyšení jejich názorů a připadalo jim, že zastupitelstvo má pro učinění tak závažného rozhodnutí příliš málo informací. Skupině angažovaných osob se nakonec povedlo vyjednat s obcí uspořádání právně nezávazné ankety, jejíž výsledek slíbilo zastupitelstvo respektovat při novém rozhodnutí o zřízení národního parku. (Otázkou zůstává, zda je toto jednání zcela legitimní. V demokratickém státě samozřejmě platí, že každý občan má právo vyjádřit svůj názor k věcem veřejným, na druhou stranu v demokratickém státě také každý občan vyjádří svůj názor ve volbách a pak by měl respektovat rozhodnutí demokraticky zvoleného zastupitelstva. Pokud by se něco podobného dělo v každé obci a ohledně každé projednávané otázky, nemohla by společnost dlouho fungovat.) Veřejná anketa se v obci uskutečnila: z 668 oprávněných voličů se zúčastnilo celkem 282 občanů – z toho 92 občanů bylo pro připojení k parku, 182 občanů bylo proti. Zastupitelstvo obce výsledky ankety respektovalo, tak jak slíbilo a nesouhlasilo se vstupem Tisé do národního parku, což tento projekt pro zatím zastavilo.

Následujícím rozborem zájmů jednotlivých aktérů daného případu, chceme ukázat, že veřejný zájem neexistuje, zato existuje množství zájmů soukromých. Účelem není na nikoho útočit nebo někoho obviňovat, ale velmi stručně ukázat danou problematiku na příkladu. Ani my se samozřejmě nemůžeme v tomto odstavci vyhnout určité subjektivitě, třeba proto, že předpokládáme, že žádný z aktérů nejedná altruisticky. Čtenář by měl mít na paměti, že tuto možnost nezavrhujeme, počítáme s ní, ale nebude již u jednotlivých aktérů zmiňována.

Rozhodování o tom, jestli vznikne národní park, není nikdy nezaujaté. Už proto, že někdo s návrhem na založení, případně rozšíření, musí přijít a předložit ho ke schválení v legislativním procesu. Zde můžeme uplatnit teorii o zájmech politiků a maximalizaci jejich

užitku prostřednictvím získávání voličských hlasů. To se projevilo i na Tisé – s návrhem přišel krajský úřad a město Ústí nad Labem a lze se tedy domnívat, že nesledovali veřejný zájem, nýbrž svůj zájem politický.

Jako další zájmovou skupinu v rozhodování na Tisé můžeme označit horolezce. A to jednak tzv. „hobíky“, kteří provozují tento sport jen pro vlastní potěšení, ale hlavně komerční lezce, kteří na Tisé pořádají kurzy. Bylo více než pravděpodobné, že by se lezení v Tiských stěnách mohlo díky zařazení do národního parku omezit. Zatímco někteří z „hobíků“ podotýkali, že by to možná bylo i dobře, neboť by se „umravnil“ někteří neukáznění lezci, představitelé komerčních lezců byli zásadně proti a dokonce byli jedněmi z hlavních iniciátorů veřejného hlasování. Jejich argumenty proti parku sice zněly tak, že jde především o klidný život v obci bez omezení, která s sebou národní park přináší, ale shrňme si jejich situaci: v současné době využívají ke svému podnikání zdarma tzv. volné zdroje – tedy skály, které jsou ve vlastnictví Lesů České republiky. Cena za hodinu lezeckého kurzu se pohybuje okolo 1400 Kč pro dospělou osobu¹⁸, náklady na provozování takové činnosti jsou téměř nulové (z vlastní zkušenosti víme, že i rekreační lezec v rámci zachování vlastní bezpečnosti při tomto sportu skončí brzy s téměř profesionálním vybavením a na komerční provoz pro začátečníky jiné potřeba není, daň z příjmu jako náklad pro jednoduchost nezahrnujeme). Uznejte, že racionálně jednající člověk se v takovém případě při rozhodování o parku asi nebude orientovat podle veřejného zájmu.

Jako výhoda národního parku bylo prezentováno přilákání turistů, k čemuž údajně v jiných částech republiky, které byly za národní park prohlášeny, došlo. Zde můžeme nalézt zájmy osob pracujících v turistickém ruchu. Že všichni ubytovatelé a restauratěři hlasovali pro park, však není jisté. Tísá je specifická v tom, že tu existuje komunita horolezců i se svojí infrastrukturou (specializovaná restaurace, ubytování, obchůdek) a právě majitelé těchto zařízení vystupovali zásadně proti. Lze se domnívat, že s turistickým ruchem by právě jim ubylo zákazníků. Tato specifická skupina, která si příliš nepotrpí na masovost, by totiž začala vyhledávat klidnější kouty zdejší krajiny (v okolí je více pískovcových lezeckých míst a ne všechna byla pod národní park zahrnuta) a pro nově přichozí turisty by tato infrastruktura byla příliš úzce zaměřena. Změna a přeorientování se, by zcela jistě přineslo dodatečné náklady.

¹⁸ Ceny získány z internetových stránek <http://www.exex.cz/>, které nebyly vybrány náhodně, nýbrž proto, že na nich byly umístěny materiály ke kauze národního parku než se přesunuly na internetové stránky místního sdružení rodičů a přátel školy

Na závěr zmiňme ještě dva argumenty, které při diskuzích o národním parku zazněly: argument pro byl, že se správa národního parku postará, aby na daném území nerostly nepůvodní porosty. Jako jediný z argumentů by tento šlo považovat za argument ve veřejném zájmu – zachová se původní krajina, porost bude méně ohrožen nemocemi, což nakonec přinese vyšší efektivnost. Smůla je, že Tisá již nyní patří do Chráněné krajinné oblasti a výše uvedený argument je spíše než výhodou národního parku zanedbaným plněním povinností státu.

Poslední z argumentů je velmi závažný. Proti by měli být vlastníci pozemků těsně pod skalami. Plán parku byl sice připraven tak, aby se nezasahoval obydlené území) tzn., končil těsně pod skalami, viz mapka v příloze), ale k národnímu parku patří i ochranné pásmo, které by zmíněné pozemky zasáhlo a ztížilo tak jejich vlastníkům hospodaření na nich.

ZÁVĚR

Téma veřejného zájmu, stejně jako téma národních parků, ať již obecně nebo v konkrétním případě Tisé, je velmi rozsáhlé. Vzhledem k rozsahu práce nebylo možné zpracovat všechny pohledy na danou problematiku, která zasahuje do různých částí práva, ekonomie, ale i do dalších společenských věd. Autorky se snažily poskytnout materiál k zamyšlení nad daným problémem. Samy při zkoumání dané problematiky dospěly k závěru, že veřejný zájem je pojem neexistující. Je totiž souhrnem mnoha různých subjektivních názorů na naši společnost a mnoha různých subjektivních přání jednotlivců. Z naší práce by měl vzejít jeden důležitý závěr. Jakmile někde v médiích uvidíme tento slovní obrat či uslyšíme politika, jak se nás snaží podobným způsobem nalákat, měli bychom zbystřit. Stejně jako v jiných životních situacích i v případě veřejného zájmu, bychom se měli snažit proniknout „pod pokličku“ a zkoumat „co za tím vězí“. Je možné, že nalezneme čistě altruistický záměr usilující o dobro nás všech, ale vyšší pravděpodobnost je, že objevíme soukromý záměr přinášející blaho určitému jednotlivci nebo zájmové skupině. Stejně by se měli chovat soudci a advokáti, při rozhodování kauz „s veřejným zájmem“. Jak jsme viděli na příkladu evropského práva, ne vždy se tak děje.

Dalším poučením by pro nás měla být problematika volných zdrojů a veřejných statků. Jak vyplynulo z ankety i ze studia ekonomické problematiky, sice tušíme, co tyto pojmy znamenají, když ale přijde na „poskytování oběda zdarma“, tedy poskytování veřejných statků nebo využívání volných zdrojů, necháme se zaslepit vlastním krátkodobým ziskem a na dlouhodobé dopady nehledíme. Natož pak na nějaké efektivní využívání. Zároveň si často neuvědomujeme, že nic jako „oběd zdarma“ neexistuje a všechny neefektivní a plýtvání platíme ze svých daní. Naše práce také ukázala, že mezi veřejné zdroje a volné statky často řadíme statky a služby, které do těchto kategorií ze své podstaty vůbec nepatří. Toto řazení nicméně máme tak zažité, že se jen těžko smiřujeme z jejich přeřazením mezi statky soukromé a případným zpoplatněním za účelem jejich efektivnějšího využívání.

Autorky závěrem navrhují, pokud bude použít argumentace veřejným zájmem nevyhnutelné, hodnotit veřejný zájem podle ekonomické efektivnosti daného řešení, tedy metodou propagovanou školou veřejné volby.

POUŽITÉ ZDROJE

- Fiala, Petr: Modely a metody rozhodování, nakladatelství Oeconomica, Praha 2008 ISBN 978-80-245-1345-4
- Hendrych, Dušan a kolektiv: Správní právo, obecná část, 7. Vydání, nakladatelství C.H. Beck, Praha 2009, ISBN 978-80-7400-049-2
- Holman, Robert: Mirkoekonomie, nakladatelství C.H.Beck, druhé aktualizované vydání, Praha 2007, ISBN 978-80-7179-862-0
- Iuridicum, internetová encyklopedie o právu, dostupné: http://iuridicum.pecina.cz/w/Ve%C5%99ejn%C3%BD_z%C3%A1jem, přístup dne 12.3.2011
- Jedličková, Bohdana: Pojem veřejného zájmu v mezinárodní praxi, dostupné: <http://www.epravo.cz/top/clanky/pojem-verejneho-zajmu-v-mezinarodni-praxi-58588.html>, přístup dne 27.3.2011
- Kubíček Jan a kolektiv, Hospodářská politika, nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2006, ISBN 80-86898-99-7
- Lippmann, Walter, Public Opinion, New York, 1960, citováno z Průmyslové dědictví ve vzduchoprázdnu mezi profesionály a amatéry, příspěvek Ivana Ryndy, dostupné: http://creativecities.britishcouncil.org/files/data/kb/prumyslove-dedictvi-ve-vzduchoprazdnu_def.pdf, přístup dne: 16.3.2011
- Lisse, Luděk: Veřejný zájem a zásady v §2 odstavec 4 správního řádu, dostupné: <http://www.elaw.cz/cs/ostatni/220-verejny-zajem-a-zasady-v-s-2-odst-4-spravniho-radu.html>, přístup 16.3.2011
- Obec Tisá, přístup: www.tisa.cz
- Průmyslové dědictví ve vzduchoprázdnu mezi profesionály a amatéry, příspěvek Ivana Ryndy, dostupné: http://creativecities.britishcouncil.org/files/data/kb/prumyslove-dedictvi-ve-vzduchoprazdnu_def.pdf, přístup dne: 16.3.2011
- Nález ÚS č. 327/2005 Sb. – Pl. 24/04
- Ústecký deník, přístup: <http://ustecky.denik.cz/>

- Zákon o ochraně přírody a krajiny, úplné znění dostupné z internetu: [://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb10018&cd=76&typ=r](http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb10018&cd=76&typ=r), přístup dne 12.3.2011
- Zálom Luboš, Společnost: právo na majetek a veřejný zájem, dostupné online: http://neviditelnypes.lidovky.cz/spolecnost-pravo-na-majetek-a-verejny-zajem-fev-/p_spolecnost.asp?c=A100729_170029_p_spolecnost_wag 16.3.2011

Informace z obce Tisá byly čerpány z empirické zkušenosti.